РАЗВИТИЕ НА ИДЕЯТА ЗА ПРИОБЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ДЕЦА С УВРЕЖДАНИЯ

Доц.д-р Ицка Дерижан
Бургаски свободе3н университет

DEVELOPMENT OF THE IDEA OF INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES

Icka Derijan
Burgas Free University

Abstract. *The idea of social and pedagogical inclusion of children with disabilities is not new for theory and practice. What is new are the scientific concepts and practical accents by which to rethink the old ones and to set new dimensions of understanding of disability as phenomena, the right to education and socialization of children with disabilities, the need for change in social attitudes towards these processes.*

Key words: *children with disabilities, education and socialization*

Идеята за социалното и педагогическото приобщаване на децата с увреждания не е нова за теорията и практиката. Нови са научните концепции и практическите акценти, чрез които се преосмислят минали и се поставят нови измерения на разбирането за увреждания като явления, за правото на образование и социализация за деца с увреждания, за необходимостта от промяна в социалните нагласи към тези процеси, за перспективите в развитието на приобщаващото (включващо) образование за деца с развитие, различно от психофизическата и/или социална норма.

Миналото на човечеството е изпъстрено с широка амплитуда от примери за различно отношение към децата с едно или друго различие (отклонение) от тези характеристики, които считаме за норма – физическа, психическа и/или социална). Още в древна Спарта децата, които са се раждали с някакъв видим дефект, са били хвърляни в реката Лета, като им е било отнемано правото на живот. В средновековна Европа децата с увреждания са били отхвърляни или оставяни извън градските стени, а семействата им са заклеймявани като „наказани от Бог", анатемосвани, изолирани от обществото и др. Честа практика е била децата с увреждания да се отглеждат в изолирани помещения в дома, до които никой не е имал достъп. В случаи на криза спрямо тях са били прилагани физически наказания или лечения, накърняващи личността и достойнството на детето.

Понятието „Дете със специални потребности" се налага през последните 15-тина години. То замества някои използвани в миналото определения, за които се отчита, че имат дискриминиращ характер и съдържат неглижиращи внушения:

– *Дефект* (лат. deficio – не достигам) – „резултат от нарушаване на анатомо-физиологичните системи или тяхното недоразвитие, поради вродени или наследствени, а също така и настъпили в постнаталната онтогенеза увреди ... определянето на

– аномалните лица предполага наличие на дефект в различна степен на проява. Дефектът довежда до вторични аномалии в зависимост от качественото своеобразие, степента на проявата и неговата давност” [Милиев,Д., 1990г.].

– Дефективност (англ. defectiveness) – „понятие за означаване на телесна или психична увреденост. Оттам и: дефективни деца (деца с отклонения в развитието)” [Тимчев,Л.,1990г.]

– „Олигофрении = слабоумие” – дефиниция за деца с намален когнитивен капацитет. Като понятие е било въведено от Крепелин (1915г) и се е употребявало като клиничен термин за означаване на умствената изостаналост, която се проявява по време на детството и се свързва с общо нарушение на интелекта и социалното функциониране. Поради своя силно дискриминиращ характер, понякога се използвало в преносен смисъл за обида спрямо определен човек.

Разпознавани са били **три степени** на олигофрении:

дебилност – (от лат. debilitas – термин за означаване на леката умствена изостаналост.

имбецилност- (от лат. im-не, липса и bacillus – пръчка, опора) – буквално – без опора, безпомощно състояние. Определение за умерената итежката умствена изостаналост.

идиотия – определение за най-тежката степен на умствена изостаналост, въведен от Айрленд (1900г.) и Цийен (1902г.). Използва се и в преносен смисъл, със силно дискриминационен и обиден акцент.

– Слепота – за деца със зрителни увреждания. Разпределяни са били в две степени: слепи и слабовиждащи.

– Глухота – за деца с нарушения на слуха. Те са били разпределяни в две групи: глухи по рождение и късноглушали;

– Немота – определение за деца със сложни речеви нарушения и/или липса на реч;

– Недъгавост – предимно за деца с физически нарушения

– Дефектология – „интердисциплинарна научно-практическа дейност, насочена към изучаване на значението на различни соматични (в т.ч. и на ЦНС) дефекти за възникването на отклонения в психическото развитие..... в отделни случаи се приема, че дефектологията включва в своя ареал и педагогическото взаимодействие с аномалните (дефективните) индивиди....все по-рядко намира приложение” [Крагьозов,Ив. 2000г.]

– Олигофренопедагогика – „използван в страните от Източна Европа термин за означаване на раздела на специалната педагогика, който обхваща въпросите на възпитанието и обучението на децата с умствена изостаналост („олигофрении” И.Д.) и с други нарушения на интелектуалното развитие – обект на помощните учебно-възпитателни заведения” [Тимчев,Л. 1990г.]

Преломът

В средата на миналия век, непосредствено след Втората световна война, започва засилена дейност по зачитане на правата на различни групи от населението на света, които са в нервнопоставеност, в сравнение с останалите – деца, жени, бежанци, хора с увреждания и др. Народите отчитат уроците от войната, при която са били допуснати редица действия срещу живота, здравето и благоденствието на милиони хора. В резултат на нехуманните действия на малък кръг командващи те са загубили живота си, а други са получили увреждания за цял живот. В резултат от използването на бойни

отровни вещества, вредна храна, атомни излъчвания, е бил увреден човешкия фенотип за десетилетия наред.

Откритите документи, останки от концентрационните и военнопленически лагери, от разрушени градове и села, доказват липсата на такива човешки качества като толерантност, хуманност, загриженост за другия, отичтане на последиците от делата и др. Поуките са били направени и се е отчела необходимостта от **промяна**:

– *Промяна във визията за човека и човешкото общество* – утвърждението,че всички хора се раждат равни и с равни права, без оглед на пол, вероизповедание, физическа, психическа и/или социална норма. Формулират се основните принципи, според които:

1. Правата на човека са всеобщи.
2. Утвърждаването и защитата на правата на човека са грижа на световната общност.
3. Страните-членки са задължени да развиват международното сътрудничество, за да утвърждават правата на човека.
4. Всички права на човека са неделими, взаимозависими и взаимосвързани („глобално, по справедлив и равноправен начин, при равни условия и с еднакво внимание" [по Виенска декларация, 1993]

– *Промяна в стандарта* – необходимост от нови норми за човека и неговите качества, с отчитане на индивидуалните му белези. За пръв път в световната история се създава обединение не от имперски, а от демократичен и хуманистичен тип – организация на обединените нации (ООН), като продължение на обществото на народите (ОН). Създават се специализирани органи, които следят изпълнението от държавите на приетите международни документи, сред които Комитет по правата на детето (КПД).

– *Промяна в регламентите* - осъзнаването, че за да се постигне новата визия за човека, е необходимо да се извърши преход от сегрегиращ (дискриминационен) към хуманистичен (толерантен) модел на приемане и зачитане на различността. Постепенно в света се постига разбирането, че хората с различни характеристики трябва да се оценяват не като цвят, религия, етнос, увреждания и др., само и единствено по техните умения и постижения.

– *Промяна в международните и националните политики и стратегии* - Мотивацията на хората от целия свят е толкова силна, че за сравнително кратко време се приемат около 30 договора за правата на човека и 50 декларации и резолюции, определяна като своеобразна „мека форма на закона за правата на човека". От 1976 г. (когато влизат в сила тези пактове за правата на човека) до днес световната общност отделя особено внимание на тези права. Всички държави, ратифицирали тези документи (в това число и България) се задължават да приведат в съответствие с тях и националните си нормативни актове.

Тенденцията – промяната:

– *Промяна в световните стандарти и практики*. В момента в целия свят се извършват динамични процеси по защита на човешките права, особено на т. нар. уязвими групи – деца, жени, възрастни хора, лица, жертва на насилие и трафик, лица, подложени на преследване и изтезания, дискриминирани по отношение на сексуална ориентация, психично здраве, религиозна и/или расова принадлежност и др. Държавите на страните, в това число и България, ратифицирали международните документи,

разработват на национално ниво нормативните си актове в подкрепа на тенденията към защита на човешките права.

– *Промяна в реалните медицински, психологически, социални и педагогически практики.* Създават се конкретни нормативни документи,с които се регламентират правата на тези групи хора в неравностойно положение, тяхното право достоен живот, на труд и образование, на лечение, спорт, на специални грижи, което се налага от спецификите в тяхното развитие. Особено внимание се отделя на децата, включително на децата с различни увреждания. Това се отразява преди всичко в промяната на дефинициите за видовете увреждания – промените се отразяват в Международната класификация на болестите, 10- та ревизия (МКБ -10) и по-късно – в цялата специалзирана литература. Правата на детето със специални потребности се регламентират от международните нормативни документи, които България е ратифицирала (Женевската декларация за правата на детето, 1924г.; Декларация за правата на детето, 1959г.; Международния пакт за икономически, социални и културни права; Конвенцията за правата на детето, 1989г.), Декларацията от Саламанка – Испания, за образование при специални потребности, както и според Българското законодателство (Закон за закрила на детето, 2000г.; Закон за народната просвета, 1991г.) и Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в системата на народната просвета (2004 – 2007г.) и др. Приемат се като задължителни промените в педагогическите, социалните, специалните институции за работа с деца.

– *Промяна в научните концепти.* В научната сфера се настъпват изключително сериозни промени, както по отношение на понятийния апарат, така и по отношение на педагогическите технологии. Тази необходимост се налага от факта на развитие на тенденциите към толерантност към „различните" и „неравностойните" и зачитане на правата на децата.

Науката, която приоритетно изучава тази проблематика променя парадигмата си: вместо дефектология, днес тя носи името **специална педагогика**. Тя се дефинира като: „**научно-практическа дейност**, насочена към създаването и използването на такива форми на социални отношения с аномалните, чрез които, в процеса на организаираното взаимодействие с тях (специално обучение и възпитание), да се постигне тяхната **корекция, компенсация,** и развитие в съответствие със социалните норми, и тяхното **интегриране** в естествените обществени отношения" [Карагьозов, Ив., 2000г.].

Сравнима с предходните дефиниции, предложената от Ив. Карагьозов носи белези на толерантност и разбиране на педагогическия процес като развиващ се в естествени за детето условия, но по посока на корекция и/или компенсация на неравностойността. В последните години все повече се утвърждава мнението, че педагогическите науки, в това число и специалната педагогика, трябва да се ориентира не толкова към дефицита в детското развитие (което е безусловно), колкото към **наличния капацитет** (дори ако той е много малък) – физически, интелектуален или социален.

Съвременната класификация на дяловете на специалната педагогика се определят така: **педагогика на лица с интелектуална недостатъчност (ПЛИН); сурдопедагогика** (за лица с нарушения на слуха); **тифлопедагогика** (за лица с нарушение на зрението); **логопедия** (за лица с нарушения на речта); соматопедия (за лица с нарушения на опорно-двигателния апарат); **етопедия** (за лица с отклонения в социалното функциониране – поведенчески проблеми).

– *Промяна в научното и приложно поле – образованието.* В системата на образованието в България се установява трайната тенденция към приобщаването на **всички деца**, без оглед на техните различия по отношение на отклонение от

психофизическата и/или социална норма, етническа и/или религиозна принадлежност. Заменят се съществуващите практики към официална или неофициална сегрегация на „различните", „неравностойните" деца с правото на всяко дете на равностойно участие в учебния процес на образователната система. Редуцират се до минимум специалните и помощните училища, развива се тенденция към деинституализация на домовете за деца, лишени от родителски грижи. Регламентират за задълженията на детската градина и училището по отношение на приема и организацията на педагогическия процес с тези деца. Развива се политика на преодоляване на стигмата от страна на родители, отделни педагози, общността като цяло към тези деца. Инициират се алтернативни социални услуги за преодоляване още от ранното детство на последиците от липсата на родители – осиновяване и приемна грижа. Създават се връзки на сътрудничество (на централно и на местно равнище) между институциите, които работят с тях: Министерство на труда и социалната политика, Министерство на труда и социалната политика, Държавна агенция за закрила на детето, Министерство на здравеопазването. На местно ниво те са: детска градина, училище, отдел „Закрила на детето", ресурсен център, диагностично-консултативен център, центрове за обществена подкрепа и др. В тази връзка се апробира практиката на сформиране и функциониртане на мултидисциплинарни екипи за работа с децата. Утвърждава се категоричното мнение за ранната диагностика и превенция на нарушенията в развитието. **Снижава се възрастовата граница за постъпване в педагогическите институции – оптималната за развитието предучилищна възраст.**

Проблемите на приобщаващото образование в България:

– **подготовката на учителите** от детските градини и общообразователните училища за работа с деца със СОП **е изостанала**, а там, където се провежда, е **стихийна и несистематизирана**;

– отклоненията в развитието на **децата със СОП не са "педагогизирани**", т.е характеристиките на отделните «специфики» имат клиничен акцент, но не показват на педагозите ясните дефицити и капацитети на детето, с което се възпрепятства възможността да се планират и осъществяват реални цели и педагогически процеси.

– липсват **ясни методически указания** в разработването на **индивидуалните учебни програми** за децата със СОП често пъти е формално и следователно – неефективно;

– липсва **психологическа подкрепа** и **консултиране** за учителите, непедагогическия персонал и родителите по отношение на евентуални възникващи затруднения с децата със СОП;

– липсват **дидактически технологии за работа** с отделните групи деца със СОП;

– липсват **дидактични материали** и пособия за **индивидуална работа** с деца със СОП;

– детските градини и общообразователните училища **нямат готовност за диетично хранене,** или **друга специализирана терапия** (в случай на необходимост) за деца със СОП.

Литература:

1. Виенска декларация, 1993г.
2. Декларация за правата на детето, 1989г.
3. Декларация от Саламанка, за образование при специални потребности
4. Женевската декларация за правата на детето, 1924г

5. Конвенцията за правата на детето, 1989г
6. Международен пакт за икономически, социални и културни права
7. Закон за закрила на детето, 2000г.
8. Закон за народната просвета, 1991г.
9. Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в системата на народната просвета (2004 – 2007г.).
10. Дерижан, И. Технология на социалната работа с деца, Благоевград, 2000г.
11. Дерижан,И, ред. Изследване и популяризиране на добри практики за интериране на деца със специални потребности в общообразователното училища и в социалната среда, Бургас, 2006г.
12. Дерижан, И., Характер и специфика на социалните нагласи при приемане на деца с умствена изостаналост в социалната среда, Бургас, научна конференция: "Присъединяването на България към Европейския съюз- предизвикателства, проблеми, перспективи", 2006г.
13. Дерижан.И, Процесите на детското включване в образователната и в социалната среда – равни възможности или «равни» възможности, научна конф. на ЦХН в БСУ, 2007г.
14. Дерижан.И, Дерижан.И, Социалната работа с деца – съвременни концептуални и технологични детерминанти, годишник на БСУ, Бургас, 2008г.
15. Дерижан.И, Социально-психологические проблемы детей раннего возраста, оставшихся без попечения родителей, сп. "Современный детский сад", кн.8, Москва, 2008г.
16. Дерижан, И. Методологични основания за същността и спецификата на социалната работа, сп. «Съвременна хуманитаристика», на елктронен носител, в сайта на БСУ, 2009г.
17. Дерижан, И. Интегриране на ученици със специални образователни проблеми в общообразователното училище (учебно помагало за електронно обучение за директори на училища), НИОКСО, Банкя, 2010г.
18. Дерижан,И., Г. Вълчев, Съвременни организационно-административни проблеми при включването на деца със специални потребности в масовите детски градини и общообразователните училища, научна конф. "Водим бъдещето за ръка", Ст. Загора, 2011г.
19. Добрев, Зл. Основи на дефектологията, С., НП, 1992г.
20. Карагьозов, Ив. Проблеми на специалната педагогика, С., изд."Милена", 2000г.
21. Тимчев, Л, Мавлов, Л., Милиев, Д, Кратък терминологичен речник за дефектолози, Благоевград, ВПИ, 1990г.